РЕГЛАМЕНТАЦІЯ «ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ» /СТАТТЯ 437 КК УКРАЇНИ/ НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

КАНЦІР Володимир - доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID ID: 0000-0002-3689-4697

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», доцент

ORCID ID: 0000-0002-2432-5286

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.15

«Злочин агресії», є одним із найтяжчих міжнародних посягань, що несе у собі очевидну загрозу відносинам миру та безпеки для світового співтовариства, для всього міжнародного правопорядку. З огляду на це, заборона агресії розглядається як імперативна норма міжнародного права, відхилення від якої – неприпустиме та каране.

Відповідне коло проблемних питань, очевидно, виходить за межі, які стосуються виняткового національного кримінального права. Вони заслуговують на вивчення з урахуванням того, що й міжнародне кримінальне право й національне кримінальне право, на основний предмет, базову платформу виводять факт вчинення кримінального правопорушення та покарання за нього.

Не є винятком і, так звані, «злочини агресії», які вважаються одними із найтяжчих міжнародних посягань, що передбачають загрозу відносинам миру та безпеки для світового співтовариства.

З огляду на це, у статті зроблено спробу проаналізувати окремі міжнародні правові акти, які забороняють згадану агресію, є імперативними нормами міжнародного права.

Ключові слова: «злочин агресії», планування, підготовка, розв'язування агресивної війни, воєнного конфлікту, ведення агресивної війни, агресивні воєнні дії, міжнародні угоди.

Постановка проблеми

Донедавна у судовій правозастосовній діяльності норми про планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, норми про ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій - не застосовувались. З огляду на це, питанням захисту від так званих «злочинів агресії» приділялось мінімально уваги в спеціальній літературі, окреслена проблематика не вважалась актуальною.

З 2014 року, у зв'язку зі збройним вторгненням (анексією) РФ в Автономну Республіку Крим та на Схід України, назріла необхідність розробки ефективних кримінально-правових засобів протидії проявам агресії. Примітно, що в медіа агресію РФ проти України у різні періоди трактували неоднозначно, як-от: тероризм, сепаратизм, участь у діяльності непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, тощо.

24 лютого 2022 року, РФ вчинила повномасштабне вторгнення на територію України, яке було іменоване очільником держави-агресора, як, так звана, «спеціальна воєнна операція». Внаслідок зазначеного нападу, по всій території України, російськими окупантами завдаються ракетні удари, вбито тисячі цивільних людей, знищено об'єкти інфраструктури (житлові будинки, заклади

освіти та охорони здоров'я, підприємства тощо). Вказані злочинні діяння є одними із найбільш тяжких злочинів проти миру та безпеки людства та трактуються світовим співтовариством як агресія РФ проти України [1].

«Злочин агресії» є одним із найтяжчих міжнародних посягань, що транслює очевидну загрозу відносинам миру та безпеки для світового співтовариства, для міжнародного правопорядку. З огляду на це, заборона агресії розглядається як імперативна норма міжнародного права, відхилення від якої – неприпустиме.

Стан дослідження

Актуальні наукові обстеження стосуються з'ясування поняття агресії, агресивної війни або агресивних воєнних дій, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії та відповідних міжнародних правових важелів. Ці праці презентовані такими науковцями, зокрема, це: Н. Акімов, О. Базов, М. Баймуратов, О. Березніков, І. Бойко, С. Бескоровайний, О. Броневицька, К. Важна, В. Гапончук, С. Денисов, В. Дяченко, О. Задніпровська, І. Касинюк, Н. Кончук, К. Кардаш, У. Коруц, Е. Кузьмін, О. Ладиненко, І. Лоссовський, А. Майснер, Г. Маляр, С. Мохончук, Л. Мошняга, А. Нікітін, О. Олішевський, Н. Орловська, В. Ортинський, Я. Пилипенко, П. Пекар, О. Полторак, В. Поповичук, В. Радецький, В. Робак, Ю.Резнік, М. Рубащенко, В. Ржевська, С. Сірий, С. Стасюк, М. Стиранка, Л. Скрекля, Н. Філіпінська, Н. Фурсіна, Я. Турчин, М. Цюрупа, П. Шумський, К. Юртаєва, Г. Яремко та інші.

Також на початку 2023 року, Христина Олійник успішно захистила дисертацію в Національному університеті «Львівська політехніка» – «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни», згодом, видано монографію. У дослідженні, в умовах особливого правового режиму – воєнного стану, очевидного загострення загроз суверенітету, територіальній цілісності та політичній незалежності держави, здійснено переоцінку кримінально-правової охорони таких правовідносин [1].

Метою цієї статті є спроба окреслити окремі міжнародні правові стандарти регламентації кримінальної відповідальності за планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Про небезпеку збройної агресії та її наслідки для людства говорять самі за себе цифри. Так, за тисячоліття відбулося близько чотирнадцять тисяч воєн, у яких загинуло понад п'ять мільярдів людей. У XX сторіччі, внаслідок Першої світової війни, загинуло тридцять один мільйон людей, серед яких двадцять один мільйон осіб померло від голоду і захворювань. У Другій світовій війні ці показники дещо зросли – загинуло понад сорок мільйонів людей [2].

Міжнародній практиці також відомі випадки засудження осіб за здійснення змови з метою підготовки та ведення агресивних війн проти Австрії, Польщі, Данії, Греції, колишнього СРСР та інших держав. Зокрема, в Нюрнберзі відбувся судовий процес над групою військових злочинців, після завершення якого 30 вересня – 1 жовтня 1946 року вироком Трибуналу їх було визнано винними та засуджено до смертної кари чи довічного позбавлення волі.

Однак, «злочини агресії» не залишилися в далекому минулому, а в сучасному світі набирають якісно нових форм. Як справедливо зауважує А.В. Майснер, агресивні дії камуфлюються демократичними прагненнями і цілями забезпечення прав людей, нехтуваних в умовах диктаторських і тоталітарних режимів, гуманітарними інтервенціями, поліцейськими операціями тощо. До того ж сама агресія набуває інших виявів, у яких сила і насильство як сутнісний фактор цього міжнародного злочину набуває вигляду легітимної політичної, інформаційної та інших різновидів діяльності [3].

З огляду на зазначене, актуалізується потреба у визначенні міжнародно-правових механізмів протидії агресії.

Відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., агресією є використання збройної сили держави проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН (ст.1) [4].

При цьому, жодні міркування будь-якого характеру (політичного, економічного, військового тощо) не можуть служити виправданням агресії (ст.5). Її заборона регламентується ще в кількох міжнародних документах, а саме Декларації про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах від 18 листопада 1987 р., Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня1975 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року [5].

Стаття 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. містить перелік дій, які кваліфікуються як акт агресії, зокрема:

a) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація чи анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;

b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

c) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

e) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, у порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди;

f) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

g) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь у них.

З вищенаведеного визначення розуміється, що акти агресії не завжди здійснюються з метою захоплення території іншої держави (до прикладу, напад збройними силами держави на повітряні сили іншої держави можливий з метою тиску на органи державної влади щодо прийняття певного політичного рішення; засилання державою або від імені держави збройних банд на територію іншої держави з метою її послаблення або впливу на можливість прийняття рішення всередині держави чи у відносинах з іншими державами). У науковій літературі підкреслюють, що поряд зі збройними формами агресії не менш ефективними формами руйнівного впливу на інші держави стають, так би мовити, «мирні» вияви агресії, передусім – економічний та інформаційний [3].

З огляду на це, проф. І.І. Бойко вважає, що на сьогодні визначення поняття агресії є застарілим, оскільки воно повинно охоплювати ширший перелік злочинних дій у зв'язку з появою нових «технологій» нанесення шкоди та нових типів загроз (втручання в роботу автоматизованих інформаційних систем) [6].

Вважаємо, що включення в поняття агресії інформаційний чи економічний вплив не можна сприйняти схвально, оскільки такі дії, скоріш за все, є складовими частинами ідеологічної боротьби, метою якої є послабити сили супротивника та відповідно зміцнити власні позиції. Втім негативні наслідки, скажімо, інформаційної війни важко переоцінити. Яскравим прикладом цьому слугує пропаганда ідеолога доктора Йозефа Геббельса, яка стала тією силою, яка привела до влади у Німеччині фашистів й призвела до розв'язання Другої світової війни [7].

Як більш сучасний приклад можна навести війну в медійному просторі РФ проти

України, за результатами якої нагнітається нетерпимість до української армії та населення загалом. Тому видається, що інформаційна війна може слугувати причиною для кровопролиття, призвести до руйнувань та людських жертв. Іншими словами, вона може виступати, так би мовити, передумовою агресивним воєнним діям чи спонукати до їх ведення, однак вона не є різновидом агресії однієї держави проти іншої, для якої характерним є застосування насильства і примусу.

З 31 травня по 11 червня 2011 року в Кампалі відбулась конференція держав-учасниць Римського Статуту, на обговорення якої виносилось питання щодо з'ясування поняття агресії. За її результатами було прийнято текст поправок, зокрема, у частині введення нової статті (8 bis), яка дає наступне визначення «злочину агресії», а саме: планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, серйозністю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН [8].

Доводиться констатувати, що Україна одна з останніх серед цивілізованих держав та зовсім нещодавно, у другій половині 2024 року, ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Однак, наша держава ще значно раніше зверталася до МКС із заявами про визнання його юрисдикції, зокрема, щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками так званих «ЛНР» та «ДНР», а також агресії, в результаті якої було відторгнуто АРК [9].

Нормами міжнародного права також регламентуються випадки, коли допускається застосування сили однієї держави проти іншої, зокрема:

- у випадку збройного нападу однієї держави на іншу, «потерпілій стороні» (жертві нападу) дозволено застосовувати силу у відповідь, що відповідно до Статуту ООН є невід'ємним правом на індивідуальну чи колективну самооборону (ст.51);

- вживання заходів військового характеру, які санкціоновані Радою Безпеки ООН у випадку загрози миру, порушень миру та актів агресії (Розділ VII Статуту ООН) [10].

Висновки

«Злочин агресії» вважається одним із найтяжчих міжнародних посягань, що становить серйозну загрозу відносинам миру та безпеки у світовому просторі, усьому міжнародному правопорядку. При цьому, акти агресії здійснюються як з метою захоплення території іншої держави, так і з будь-якою іншою метою, яка суперечить міжнародному законодавству (тиск на органи державної влади з метою прийняття певного політичного рішення; послаблення держави тощо). З огляду на це, заборона агресії мала б розглядатися як імперативна норма міжнародного права, відхилення від якої – неприпустиме та каране.

Моніторинг відповідних міжнародних правових платформ, стандартів у контексті регламентації кримінальної відповідальності за планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, викликаний необхідністю подальшого наукового обстеження стосовно удосконалення кримінально-правової охорони відносин миру між державами та вдосконалення законодавства в цій частині.

Література

1. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 «Право»). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/radaphd/21724/disoliynyk-2.pdf.

2. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. Одеса: Фенікс. 2015. 92 с.

3. Майснер А.В. Міжнародний злочин «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права: дис. к.ю.н. спец.: 12.00.11 – міжна-

родне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ. 2018. 225 с.

4. Определение агрессии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74.

5. Про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах: Декларація прийнята резолюцією 42/22 Генеральної Асамблеї від 18 листопада 1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_571; Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Гельсінкі, 1 серпня 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055; Про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: Декларація прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

6. Бойко І.І. Визначення агресії в міжнародному праві. Вісник Академії адвокатури України. 2010. №1 (17). С.178-179.

7. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. Вісник НАДУ. №1. 2015. С.136-141

8. Поправка до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. https://www.icc-cpi.int/NR/ rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0.

9. Боднар Н.А. Проблема ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в світлі європейського вибору України. Журнал європейського і порівняльного права. 2018. С.79-96.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй. Департамент громадської організації ООН. Київ. 2008. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf.

SUMMARY

On 24 February 2022, Russia launched a full-scale invasion of Ukraine, which was referred to as a so-called «special military operation». As a result of this attack, the Russian occupiers launched missile attacks throughout Ukraine, killing thousands of civilians and destroying infrastructure (residential buildings, educational and healthcare facilities, businesses, etc.). These criminal acts are among the most serious crimes against the peace and security of mankind and are interpreted by the international community as aggression against Ukraine

Translated with DeepL.com (free version) The «crime of aggression» is one of the most serious international offences, which poses an obvious threat to peace and security for the world community and the entire international legal order. In view of this, the prohibition of aggression is considered to be a peremptory norm of international law, deviation from which is unacceptable and punishable.

The relevant range of problematic issues obviously goes beyond the scope of national criminal law. They deserve to be studied, given that both international criminal law and national criminal law, as the main subject matter, the basic platform, refer to the fact of committing a criminal offence and punishment for it.

The so-called «crimes of aggression» are no exception, as they are considered to be among the most serious international offences that pose a threat to peace and security relations for the world community.

With this in mind, the article attempts to analyse certain international legal acts prohibiting the aforementioned aggression, which are peremptory norms of international law.

Key words: «crime of aggression», planning, preparation, unleashing of an aggressive war, military conflict, conduct of an aggressive war, aggressive military actions, international agreements.